

Slezské Ostravě, kde byla zastavena těžba v r. 1967. Tento objekt vyhovoval jak z hlediska historického, tak i z hlediska technického i politického.

Proběhla řada jednání, byly provedeny dvě odborné expertízy, které m. j. dokazovaly, že po technické stránce je provedení našeho záměru reálné, přesto však ani tentokrát nebyl tento záměr uskutečněn. Vedení Dolu Ostrava, pod který Důl Trojice patřil a rovněž OŘ OKD náš návrh zamítlo, s poukazem na velké pořizovací i udržovací náklady, na celkovou zchátralost dolu. Dnes je již Důl Trojice prakticky zlikvidován, byla však provedena podrobná fotodokumentace, dolu, t. j. povrchových objektů ještě před likvidací.

Přesto, že naše dosavadní snažení bylo marné, že se naše dosavadní plány neuskutečnily, věřím, že plány, které jsme si vytýčili na příští léta, jak jsem o nich hovořila na začátku, se nám přece jen podaří splnit. Věřím také, že se nám tentokrát dostane větší podpory ze strany OŘ OKD než tomu bylo doposud. Hornický skanzen by totiž mohl sloužit nejen muzejním účelům, ale také by jej mohli využívat k výuce posluchači VŠB, žáci hornických průmyslových škol, hornická učiliště a v neposlední řadě by také sloužil společensko-reprezentativním účelům OŘ OKD. OŘ OKD věnuje na propagaci ročně značné částky finančních prostředků a hornický skanzen v Ostravě by byl jistě tou nejlepší propagací OKR a hornického povolání vůbec.

Na celostátní konferenci muzejních pracovníků, která se konala koncem září t. r. v Chrudimi, přednesl obsáhlý referát ministr kultury ČSR doc. dr. Milan Klusák a zdůraznil m. j., že v jednotlivých místech naší republiky budou vybudována oborová specializovaná muzea. Pro Ostravu připadá v úvahu Muzeum hlubinného dolování uhlí.

Tím tedy naše myšlenka našla odezvu u našich nejvyšších státních představitelů a věříme, že i v Ostravě bude podporována stranickými a státními orgány tak, aby mohla být uskutečněna.

Katalogizace hudebních nástrojů v nesespecializovaných muzeích

JINDŘICH KELLER

Hudební nástroje jsou v nesespecializovaných muzeích vždy jen součástí historickokulturních sbírek a dokumentují spolu s jinými předměty vývoj kulturního života daného regionu. Přesto je ale nutno zabývat se jimi na určité úrovni, katalogizovat je, vědecky zpracovávat. Tento článek má přispět k objasnění principů katalogizace hudebních nástrojů a pomoci k orientaci odpovědných pracovníků v této ne právě jednoduché otázce. Předem uvádím, že celá stat je určena zvláště pro ty muzejní pracovníky, kteří nemají muzikologické vzdělání, ale jsou nuceni tento fond spravovat. Popis nástrojů jsem — pokud to bylo lze — značně simplifikoval, protože některé speciální otázky lze řešit jen na základě dlouhodobé praxe a složitých komparačních metod. Znalost základních hudebních pojmů je ovšem nutno předpokládat.

I. Úplně první problém,

s nímž se při katalogizaci musíme vypořádat, je určit, zda vůbec jde či nejde o hudební nástroj. Většinou je to na první pohled zřejmé, ale archeologové či etnografové potvrdí, že někdy s tím mohou být problémy. Několikrát jsem se už také setkal s tím, že torsi hudebních nástrojů byla považována za nástroj celý nebo naopak za něco úplně jiného. Pojem hudební nástroj si tedy můžeme vymezit tak, že je to každý předmět (či jeho část), který je určen k uvědomělému vyluzování rytmicky, melodicky či harmonicky organizovaných zvuků. Tím se nám do sbírky dostávají i různá lidová chřestítka a velikonoční klapačky, na druhé straně vylučujeme gramofony, fonografy a jiná zařízení k prosté reprodukci zvukového záznamu.

Nesouměřitelně složitější potíží je určit typ nástroje a posléze jej pojmenovat. Neexistuje v oboru hudebních nástrojů něco jako klíč k určování rostlin, přesto však využijeme podobné metodiky. Říše hudebních nástrojů byla již dávno utříděna, takže se při určování typu můžeme opřít o ucelenou systematiku. V ní pak podle znaků, které na nástroji nalézáme, snažíme se vytypovat co nejužší skupinu. Pak již podle souborných publikací o hudebních nástrojích nebude problémem nalézt náležité pojmenování. Abychom měli jistotu dobře nalezeného názvu, ověříme si jej zpětně ve slovníku hudebních nástrojů.

Druhou, mnohem jednodušší cestou, je srovnání nástroje s vyobrazením v obrazových publikacích. Zde nemůže dojít k omylu, jestliže ovšem najdeme srovnatelný obrázek.

II. Pomůcky,

které při práci potřebujeme, lze zařadit do dvou skupin: identifikační a technické. Identifikačními pomůckami jsou hlavně knihy. Nezbytný je slovník hudebních nástrojů:

SACHS, Curt: Real-Lexikon der Musikinstrumente . . .
Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung 1962. 17, 442 s.

nebo

MARCUSE, Sibyl: Musical Instruments. A Comprehensive Dictionary. New York, Doubleday & Comp. 1964. 14, 608 s.

V češtině bohužel nic podobného nevyšlo. Zato byly u nás vydány dobré obrazové publikace:

BUCHNER, Alexandr: Hudební nástroje od pravěku k dnešku. Praha, Orbis 1956. 279 s.

týž: Hudební nástroje národů. Praha, Artia 1969. 310 s.

týž: Hudební automaty. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959. 293 s.

Pro oblast nástrojů SSSR výborně poslouží jako slovník a zároveň i jako obrazová publikace:

VERTKOV, K. — BLAGODATOV, G. — JAZOVICKAJA, E.: Atlas muzykalnych instrumentov narodov SSSR. Moskva, Gosudarstvennoje muzykalnoje izdatel'stvo 1963. 273 s., 750 obr.

Z knih, zabývajících se systematikou, vývojem a popisem hudebních nástrojů, uvedu jen ty nejdostupnější:

SACHS, Curt: Handbuch der Musikinstrumentenkunde. Leipzig, VEB Breitkopf & Härtel 1966. 11, 419 s.

HUTTER, Josef: Hudební nástroje. Praha, F. Novák 1945. 174 s.

KRATOCHVÍL, Jiří: Dějiny a literatura dechových nástrojů. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1960. 218 s.

PRACH, Josef — BONHARD, Vladimír: Piana a pianina. Praha, Státní nakladatelství technické literatury 1958. 281 s.

NĚMEC, Vladimír: Pražské varhany. Praha, F. Novák, 1944. 349 s.

RYCHLÍK, Jan a kol.: Moderní instrumentace. Praha, Panton 1959—1968.

Je-li znám výrobce nástroje, pomůže nám při dataci znalost jeho životopisných dat. Zčásti je nalezneme v těchto dílech:

Československý hudební slovník osob a institucí. Praha, Státní hudební vydavatelství 1963—1965. 2 sv.

JALOVEC, Karel: Čeští houslaři. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959. 144 s.

týž: Enzyklopädie der Geigenbaukunst. Praha, Artia 1965. 2 sv.

FIALA, J. — KELLER, J. — MATĚJČEK, J.: Kraslice — město a hudba. Kraslice, Amati 1970. 70 s.

Díla, která jsem zde uvedl, jsou vesměs dostupná v našich knihovnách. Dosti obsáhlý soupis organologické literatury je připojen na konci Rychlíkovy Moderní instrumentace.

Pomůcky technického charakteru jsou zcela obvyklé: zvětšovací sklo, pásmové a noniové měřítko. Potřebujeme ovšem také dobře naladěný klávesový nástroj nebo alespoň ladičku, abychom mohli stanovit fundamentál dechových nástrojů, idiofonů apod.

III. Katalogizační lístky

třídičné, formátu A5, běžně v muzeích užívané, se hodí i pro popis hudebních nástrojů. Protože kritéria popisu se u různých nástrojových skupin mění, nelze používat předtisknutých schémat.

Zásadně se záznam na katalogizačním lístku skládá ze tří celků. První obsahuje obecné a speciální muzejní údaje: název předmětu, skupinu a podskupinu ve sbírkových fondech, lokalitu, záznam o uložení, inventární číslo, číslo přírůstku, číslo negativu, datum a způsob nabytí a samozřejmě i podpis katalogizátora. Tedy nic nového.

Druhý celek zahrnuje data o nástroji. Vzhledem k velké rozmanitosti hudebních nástrojů, mění se tato skupina u každého typu a dále si vše probereme

podrobněji. V tomto katalogizačním celku neuvádíme obecně známé věci, naopak určujeme to, co je pro ten či onen nástroj typické, charakteristické a čím se liší od jiných nástrojů svého druhu. Je zbytečné psát: nástroj se skládá ze svrchní a spodní desky, lubů, hmatníku, hlavičky, kolíků atd., když víme, že takhle vypadají každé housle. Popíšeme však rozměry, materiál, barvu laku či charakteristické detaily.

Technický popis hudebního nástroje lze zhruba rozčlenit do těchto námětových okruhů:

1. tónový obsah nástroje,
2. charakterizující rozměry, udávané vždy v milimetrech,
3. zvláštnosti stavby nástroje, odchylky od běžných typů,
4. materiál, z něhož je nástroj vyroben,
5. příslušenství.

Tyto základní prvky technického popisu budou ovšem u různých skupin nástrojů podle potřeby rozčleněny, kumulovány nebo vynechány.

Potřebujeme-li při popisování nástroje označit pravou či levou stranu, přední nebo zadní díl, děje se tak vždy ze stanoviska hudebníka užívajícího nástroj. Tedy: pravá strana akordeonu je ta, na níž se hraje pravou rukou, přední část klarinetu je ta, která se vsunuje do úst.

Třetí popisový celek se skládá z údajů kulturně historické povahy. Především na katalogizační lístek opíšeme všechny nápisy, jež se na nástroji nacházejí a to způsobem, jaký je platný třeba při katalogizaci starých tisků. Poznamenáváme také, na jaké části nástroje je nápis umístěn. Následují údaje o výrobcí, totiž jeho jméno, místo vzniku a datum. Jména výrobců udáváme v běžně užívané formě (např. V. F. Červený a synové, nikoliv V. F. Červený & fils, jak stojí na nástroji). Forma jména, jak je uvedena na nástroji, byla již zachycena v přepisu nápisů. Také místo vzniku píšeme v dnes užívaném tvaru a v příslušném zemském jazyce (tedy Praha nikoliv Prag, Wien, nikoliv Vídeň).

Datace nástrojů, pokud nástroj není datem označen, je dosti složitá. Známe-li výrobce, můžeme v dataci uvést celou periodu jeho působnosti. Jinak jsme nuceni odhadovat stáří nástroje podle jeho celkového ustrojení a chce to jistou zkušenost. I když třeba nejde o záměrně archaizující nástroj či falsum, musíme mít na paměti, že vývoj nástrojů se nedál rovnoměrně ve všech zemích a že někteří mistři setrvali na konzervativních typech i když byl vývoj značně pokročil. Zkušenost mě naučila, že přehnaný optimismus co do stáří nástroje se vesměs nevyplácí.

Pokud je potřeba, uzavřeme katalogizační lístek poznámkou. Do ní patří další pozoruhodnosti shledané na nástroji, případná poškození, stopy starých oprav, záznamy o konzervaci a o renovování některých částí.

IV. Třídění hudebních nástrojů

provedli dokonale Erich M. HORNBOSTEL a Curt SACHS v článku *Systematik der Musikinstrumente*, který publikovali roku 1914 v Zeitschrift für Ethnologie. Jejich obsáhlý třídící systém, původně určený pro potřeby etnoorganologie, byl všeobecně přijat a je s malými modifikacemi užíván dodnes.

Pro identifikaci a katalogizaci hudebních nástrojů postačí přidržet se systému uvedeného v Buchnerově knize Hudební nástroje od pravěku k dnešku, který je jednodušší a pro naše účely dostatečný. Také zde jsou členěny nástroje na čtyři hlavní skupiny:

IDIOFONY — nástroje samoznějící, u nichž vzniká tón rozechvěním těla nástroje buď úderem, drnkáním, třením nebo nárazem vzduchového proudu;

MEMBRANOFONY — nástroje blánové, u nichž vzniká tón rozechvíváním membrány;

CHORDOFONY — nástroje strunné, u nichž vzniká tón rozechvěním struny drnkáním, trsáním, třením nebo úderem;

AEROFONY — nástroje vzduchové, u nichž vzniká tón rozechvěním vzduchového sloupce.

Buchner vyděluje jako zvláštní skupinu i MECHANICKÉ hudební nástroje, které se sice způsobem vzniku tónu dají zařadit do předchozích čtyř skupin, ale svým praktickým použitím se z nich vymykají.

My můžeme doplnit ještě ELETROFONY, nástroje u nichž vzniká tón elektrickou cestou.

Na základě tohoto rozdělení si probereme různé skupiny nástrojů a blíže si určíme modely technického popisu.

V. Idiofony

Jsou co do tvaru a funkční rozmanitosti jistě skupinou nejbohatší. Jejich technický popis bude však dosti stručný, neboť správným pojmenováním nástroje říkáme o něm téměř vše. Do této skupiny mimo jiné zařazujeme klapačky, kastaněty, činely, triangl, xylofon, metalofon, zvonky, zvonkohru, gong, šterbínový buben, rolničky, čínský klobouk, řehtačku, brumle, hřebíkové housle, skleněnou harmoniku, celestu, marimbu, tubafon, vibrafon, hudební pilu, flexaton a přísluší sem i nástroje s volnými jazýčky.

Technický popis idiofonů zahrnuje tyto hlavní údaje:

1. tónový obsah připadá v úvahu jen u nástrojů vyladěných a s fixovaným tónem. Zapisujeme všechny tóny, které nástroj může vyloudit. Použijeme obecně známých symbolů z velkých a malých písmen a číselných indexů. Tam, kde je na nástroji celistvá řada tónů, naznačíme její průběh rámcově. (Např.: $c^1 - c^4$ chromaticky nebo kvintakord C dur od C do c^3 .) Nelze-li udat tónový rozsah rámcově, vypíšeme všechny nalezené tóny.
2. rozměry v milimetrech udáváme tak, abychom postihli všechny podstatné údaje, nesmí však chybět výška, šířka a délka.
3. stavba nástroje většinou bývá dána již názvem. Některé druhy nástrojů však vykazují odchylky v detailech a ty pak nutno v záznamu zdůraznit.
4. popisem materiálu nelze skrblit, protože právě idiofony byly vyráběny snad ze všech druhů materiálu, které člověk zná.
5. jako příslušenství se u idiofonů může vyskytovat smyčec, palička, tlouček apod., což musíme na katalogizační lístek poznamenat s uvedením velikosti.

Způsobem vyluzování tónu patří mezi idiofony i všechny nástroje s volnými, průraznými jazýčky, jako jsou akordeony, ústní harmoniky, regály, harmonia a dokonce jazykové píšťaly varhan. Regály a harmonia budeme popisovat přibližně podle zásad klávesových chordofonů. O akordeonech si řekneme některé podrobnosti. Již v názvu nástroje uvedeme, zda jde o nástroj chromatický, či diatonický, knoflíkový či klávesový. Většina výrobců stavěla akordeony podle vlastního modelu, s množstvím obměn, a tak se vyplatí podrobně rozvést zejména schéma tónového obsahu. Uvádím příklad rozložení tónů u jednoho ze základních typů knoflíkových akordeonů, jak by mělo být zanešeno do katalogizačního lístku:

Pravá ruka, tlak —

1. řada: e, d, f, b, d^1 , f^1 , b^1 , d^2 , f^2 , b^2 , d^3 , f^3 .
2. řada: es, g, b, es¹, g^1 , b^1 , es², g^2 , b^2 , es³, g^3 .
3. řada: des¹, as¹, e¹, des², c², e², des³.

Pravá ruka, sání —

1. řada: fis, f, a, c¹, es¹, g^1 , a¹, c², es², g^2 , a², b².
2. řada: as, b, d^1 , f^1 , as¹, b^1 , d^2 , f^2 , as², c³, d^3 .
3. řada: h, e¹, fis¹, h¹, des², fis², h².

Levá ruka, tlak —

1. řada: c, C, F, F,
2. řada (akordy): a moll, A dur, es moll, Es dur

Levá ruka, sání, —

1. řada: g, G, c, C
2. řada (akordy): d moll, D dur, b moll, B dur

Jedině takovým podrobným záznamem lze získat přehled o možnostech nástroje. Výborně pak tyto záznamy poslouží při eventuálním ladění nebo reparacích. Není-li nástroj v hranatém stavu, nezbyvá než spočítat knoflíky a klávesy.

Má-li akordeon rejstříky, zapíšeme tónové schéma v rejstříku základním, na dalším řádku pak všechny rejstříky vyjmenujeme. Ostatní technické údaje akordeonů budou v podstatě stejné jako u jiných idiofonů; šířku ovšem udáváme jak s rozložením, tak se složeným měchem.

Skupina	Předmět	Lokalita	C. inv.
E	Hřebíkové housle	klášter Břevnov	664
Podskupina		Uložení	C. přír.
Idiofony	Štěpán K.	Dep. II - 9	235
			C. neg.

Způsob nabytí: dar

Určil: Keller

Datum: 13. 1. 1950

Datum: 16. 8. 1974

~~Pravá ruka, tlak —~~

Tónový obsah: 15 kolíček kovových, přibližně laděných - d^1 , f^1 , g^1 , a^1 , b^1 , c^1 , d^2 , e^2 , f^2 , g^2 , a^2 , b^2 , c^2 .

Rozměry: výška 33 mm, šířka 265 mm, maximální délka 175 mm.

Stavba: nástroj má pouze rezonanční desku, nikoliv skřín.

Materiál: smrkové dřevo.

Nápis (na spodku rezonanční desky): "Gratus Stephanus K. / Ven. D. P. / Adolpho J. / 1836!"

Výrobce: Štěpán K. Místo: Čechy. Datování: 1836.

Poznámka: nástroj je na vrchní desce ozdoben různými z nalepené černé dýhy a kontury nástroje jsou obkrouženy černou linkou.

Fotografie viz. 2. str. obálky

VI. Membranofony

Jsou naopak co do počtu druhů skupinou nejmenší. Počítáme k nim hlavně všechny druhy bubnů, timpány, tamburinu, bukál. Patří sem i vzácné mirlitony, které jsou, založeny na principu membrány souznějící při řeči, zpěvu, foukání. (Hra na hřeben je také vlastně hrou na mirliton.) Technický popis membranofonů je jednoduchý:

1. tónový obsah není třeba uvádět, protože z membranofonů jen kotle jsou laděné. A u kotlů stačí velikost blány a rozměr kotle dostatečně charakterizovat tónové možnosti.

2. z rozměrů je nejdůležitější průměr blány a velikost rezonátoru. U nástrojů kotlovitého typu udáváme velikost rezonátoru celkovou výškou, u dvoublanových nástrojů výškou lubu.

3. ve věcech stavby nástroje si všimneme hlavně způsobu napínání blány. Může se vyskytnout napínání provazem, šrouby ručními nebo na páku, posuvným rámem a vzácně i jinými způsoby. Zapisujeme sem i doplňující zařízení, jako jsou struny přes vrchní blánu, okrouhlé plechy na tamburině atd.

4. v oblasti materiálu sledujeme z čeho je vyroben rezonátor (např. tykev, dřevěné luby).

5. jako příslušenství přicházejí nejčastěji paličky, u nichž zaznamenáme typ, počet a délku.

Skupina E	Předmět Buben vojenský	Lokalita zámek Opočno	C. inv. 1376
Podskupina membranofony	-	Uložení Exp. V	C. přír. 589
			C. neg. -

Způsob nabytí: NKK

Datum: 20. 7. 1950

Určil: Keller

Datum: 4. 9. 1974

Rozměry: 6 blány 392 mm, výška lubu 383 mm.

Stavba: spodní a vrchní kůže je současně napínána dvěma ráfky pomocí provazového systému procházejícího 10 oky. Přes vrchní kůži jsou nataženy 3 struny se samostatným napínacím zařízením.

Materiál: lub je z mosazi, napínací ráfky dřevěné, pomalované trojúhelníkovým pásovým ornamentem v modré a bílé barvě.

Nápis: na lubu je tepaný znak s válečnými atributy a v něm monogram "IML" (nebo "ELM").

Výrobce: není znám. Místo: pravděpodobně oblast českých zemí. Datování: 18. stol.

Fotografie viz. 2. str. obálky

VII. Chordofony

se vyskytují v muzejních sbírkách nejvíce a tak jim věnuji zvýšenou pozornost. Jejich technický popis bude o to složitější, musí postihnout nejen rozdíly v druzích, ale osobitě zachytit i různé nástroje jednoho druhu. Věsměs se jedná o nástroje značné ceny a jejich popis by proto měl být vyčerpávající. Z těchto důvodů budeme také o nich podrobně pojednávat v jednotlivých skupinách, které si ovšem stanovíme spíše z hlediska sjednocení popisu, než podle rigorózního organologického systému.

Předem si však řekneme několik věcí společných pro popis všech chordofonů. Tónový obsah nástroje se věsměs udává počtem strun a případnou možností jejich zkracování. Zvlášť vypisujeme struny melodické a struny souznějící nebo doprovodné. Ostrunění může být provedeno jednotlivými strunami nebo ve sborech, to jest že jednomu tónu přísluší dvě či více stejně naladěných strun.

Také způsob napínání strun vyznačíme jako obzvláště charakteristický prvek.

Běžné jsou:

1. kolíčkem ručním (housle, niněra),
2. kolíčkem a ladicím klíčem (citera, cimbál),

3. strojkem (kytara, mandolina, moderní kontrabas),

4. jiným zařízením (např. u harf háčkovým systémem).

Důležitými podrobnostmi ve stavbě nástroje jsou i ozvučné otvory, jejich počet, tvar a umístění, uspořádání práčů na hmatníku atd. Druh užitého materiálu je nutno nejen pojmenovat, ale zmínit se i o jeho úpravě, zejména o lakování.

K identifikaci výrobce smyčcových a drnkacích nástrojů slouží štítek (etiketa) vlepený do rezonanční skříně. Je to však věc velmi ošidná. Po světě se toulá příliš mnoho falsifikátů, než abychom se na štítek mohli spolehnout. Stavebně napodobit ceněná díla starých italských mistrů dovede dnes každý zručný houslař; problémy ovšem jsou s jejich zvukovou kvalitou. Také továrníci smyčcových nástrojů se nestyděli označovat své tuctové výrobky třeba etiketou A. Stradivariho, nota bene vytištěnou moderním písmem a leckdy i opatřenou poznámkou „Made in Czechoslovakia“. Vyskytly se také falešné nástroje s pravou etiketou a pravé nástroje s etiketou falešnou nebo vůbec neoznačené.

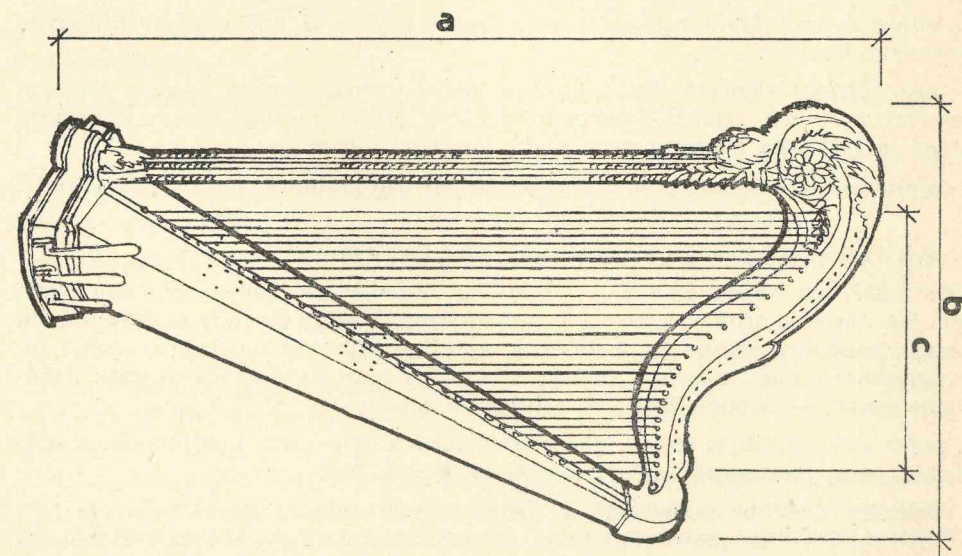
Musím proto doporučit, abyste probrali své fondy a ještě před katalogizací si verifikovali každý podezřelý nástroj, čímž míním nástroj označený slavným jménem. O pravosti nástroje nejlepší dobrozdání podá mistr houslař, protože jen on má dostatek praxe a zkušeností, aby poznal originál od padělku.

Tuto expertizu považuji za nezbytnou všude, kde k nástroji nemáte atest nebo kde nezpracovává katalog zkušený odborník. Viděl jsem v poslední době příliš mnoho „zaručeně pravých“ stradivárek a guarnerek, z nichž se posléze vyklubala neobratná falsa a některá z nich zdobila i muzejní expozice.

VIII. Rámové chordofony

budou ve sbírkách reprezentovány především harfami všeho druhu. U nástrojů popisujeme:

1. počet strun
2. rozměry v pořadí — a) výška
b) šířka
c) šířka strunového pole

3. v odstavci o stavbě nástroje se zmíníme zvláště o slohovém zařazení, protože harfa byla mnohdy koncipována jako součást bytového zařízení a ve svém desingu byla přizpůsobována panujícím slohu.

4. o možnosti přeladování strun se u prostých harf nezmiňujeme, protože neexistuje. U háčkových harf udáváme počet háčků a nepřeladují-li se všechny struny, musíme uvést i stupně ve stupnici, které lze přeladit (např.: *háčky pro I., II., IV. a VI. stupeň*). U pedálových nástrojů zase spočítáme pedály a je-li jich méně než sedm, udáme opět, které tóny přeladují. Dodáme zároveň, má-li pedál jednoduchý nebo dvojitý chod.

5. ozvučné otvory spočítáme, uvedeme jejich umístění a tvar. U modernějších typů se otvírají žaluzie na rezonančním sloupu pomocí 8. pedálu.

6. o materiálu se zmiňujeme jen pokud, je-li užito neobvyklých druhů (např. kovy, exotická dřeva apod.).

7. jako příslušenství může připadat v úvahu jen ladicí klíč a pouzdro.

IX. Chordofony bez krku s rezonátorem

se vyskytují ve dvojí formě: jako trsací a úderové. Mezi trsací patří středověký žaltář a české křídlo, zejména však všechny typy citer. Patří sem i cembalo a spinet, ale ty si necháme až do stati o klávesových, kde pojednáme i klavír, který zase patří do úderových chordofonů. Z ostatních úderových katalogizujeme podle tohoto předpisu zvláště cimbály. V technickém popisu se objeví opět známé rubriky:

1. počet strun s údajem, zda jsou vedeny jednoduše nebo ve sborech, u citer se zvlášť píše počet melodických strun (nad hmatníkem) a doprovodných (nad rezonátorem).

2. rozměry v obvyklém pořadí výška, šířka a délka.

3. stavbu citery bude nutno charakterizovat vždy, protože se jednotlivé nástroje od sebe značně liší. U cimbálů sem zaznamenáme existenci pedálu a způsob tlumení.

4. údaje o napínání strun zařazujeme jen tehdy, je-li jiné než čtyřhrannými kovovými kolíčky.

5. pro odlišení různých druhů citer je nutné označit počet, tvar a umístění ozvučných otvorů. (Např.: *2 okrouhlé ozvučné otvory v horní desce, štěrbinový otvor po celé šířce nástroje mezi spodní deskou a lubem.*)

6. k příslušenství kromě pouzdra počítáme kovové prstence, paličky, ladicí klíč.

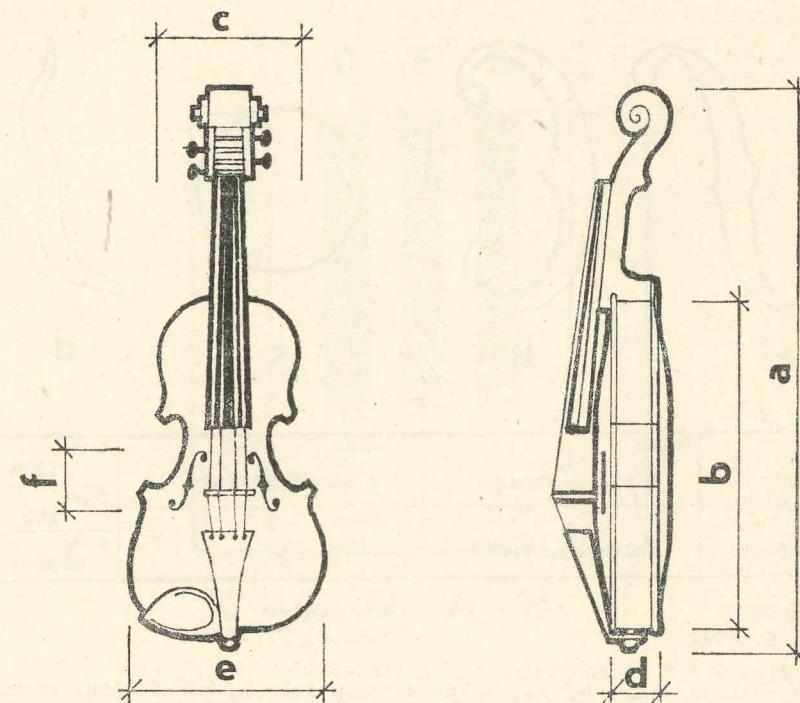
X. Chordofony s krkem a rezonátorem

jsou bezesporu nejrozsáhlejší a v muzeích nejfrekventovanější skupinou. Patří sem jak nástroje drnkací a trsací [všechny druhy kytar, všechny odrůdy louten, cistry, mandoliny, mandory, kvinterny, všechny příbuzné nástroje lidového instrumentáře], tak i nástroje smyčcové. Jak již bylo řečeno, jde vesměs o nástroje cenné, a tak bude třeba i rozsáhlejšího popisu.

1. počet strun uvádíme stejně jako v předchozích případech, neopomeneme zdůraznit struny bordunové, souznějící, sborové vedení atd.

2. rozměry uvádíme podrobněji v tomto pořadí: celková délka nástroje (a), délka korpusu (b), maximální horní šířka vrchní desky (c), maximální dolní šířka vrchní desky (e), výška lubů (d). U nástrojů, na nichž nelze odečíst

všechny uvedené rozměry, stanovíme vlastní pořadí. (Např. u loutny celkovou délku, délku korpusu, případně délku zalomení krku).

3. materiálový popis je velmi důležitý a v případech nejistých je lépe pozvat si na upřesnění odborníka. Je-li nástroj zdoben (vykládáním, malbou, řezbou), je třeba to popsat.

4. o hlavicí nástroje se zmiňujeme zejména tehdy, je-li zdobena stylizovanou řezbou lidské či zvířecí hlavy, připomene se i polychromie.

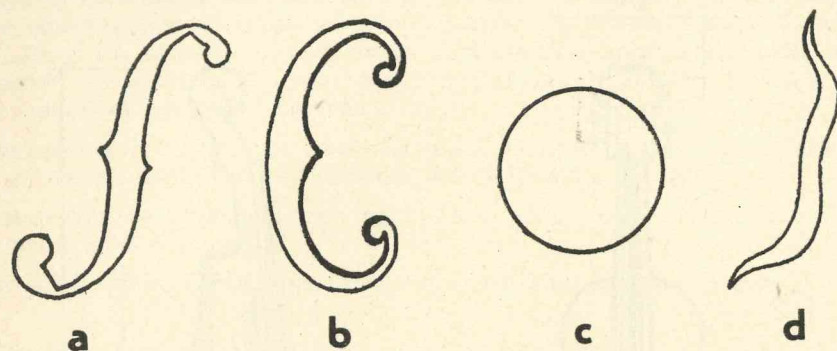
5. také barvu laku je nutno charakterizovat velmi pečlivě, protože patří k „rukopisu“ mistrů houslařů. Poškození laku, přelakování a jiné údaje zaznamenáme také v tomto odstavci.

6. ozvučné otvory jsou několikaletého typu: efovité (a), v podobě písmene C (b), okrouhlé (c), plamenovité (d), výjimečně i jiných tvarů. Zapišeme jejich tvar, umístění a velikost (f na předešlém obrázku).

7. napínání strun přichází v úvahu buď strojkem nebo kolíčky, což je třeba v záznamu odlišit. Jsou-li kolíčky zdobené, umělecky řezané, popíšeme je podrobněji. Poznamenáváme také, jsou-li kolíčky z pozdější doby nebo je-li jich jen část původních.

8. u nástrojů s pražci zapišeme ještě jejich počet a druh. Některé starší nástroje měly pražce vázané ze struny nebo ze šňůry. U nástrojů se většinou nedochovály, ale můžeme je určit podle zářezů na hmatníku. Nejsou-li některé pevné pražce vedeny po celé šíři hmatníku, zmíníme se o tom.

9. jako příslušenství se uplatní většinou jen smyčce. Již se přihodilo, že smyčec měl větší cenu, než celý nástroj a proto i jeho popisu věnujeme pozornost. Katalogizujeme jeho délku, materiál, způsob napínání žíní, eventuálně značku výrobce.

Skupina	Předmět	Lokalita	C. inv.
E	Viola d'amour	klášter Břevnov	1398
Podskupina			C. přír.
chordofony	Hulínský, Tomáš	Uložení	160
		Exp. IV	C. neg.
			2848-9 J

Způsob nabytí: NKK

Určil: Keller

Datum: 28. 9. 1949

Datum: 2. 9. 1974

Počet strun: 7 + 7 souznějících pod hmatníkem.

Rozměry: celková délka 782 mm, délka korpusu 390 mm, horní šířka vrchní desky 190 mm, spodní šířka vrchní desky 243 mm, výška lubů 65 mm.

Materiál: svrchní deska smrk, spodní deska a luby jsou poskládané z pásků světlé a tmavě mořeného dřeva, černě vyložené linky. Okraje korpusu jsou zdobeny bílo-černým vykládáním. Žalud a spodní pražec z perleti. Na hmatníku perletí vyložené srdíčko.

Hlavička: stylizovaná hlava andělíčka se zavázanými očima, ~~pří~~ původní polychromie zčásti setřena.

Lak: vrchní deska tmavohnědá, spodní střídavě světlá a tmavá hnědá.

Ozvučné otvory: 2 plamenovité ve vrchní desce, levý délky 95 mm, pravý 94 mm. U konce hmatníku ještě oválný otvor zčásti vyplněný řezbou dvou růžiček.

Napínání strun: 2 x 7 původních kolíků, zdobených řezbou, také kolíčník je na spodní straně řezaný.

Etiketa: výřezy v desce ji nelze přečíst.

Výrobce: Tomáš Hulínský. **Místo:** Praha. **Datování:** 1794.

Fotografie viz. 3. str. obálky

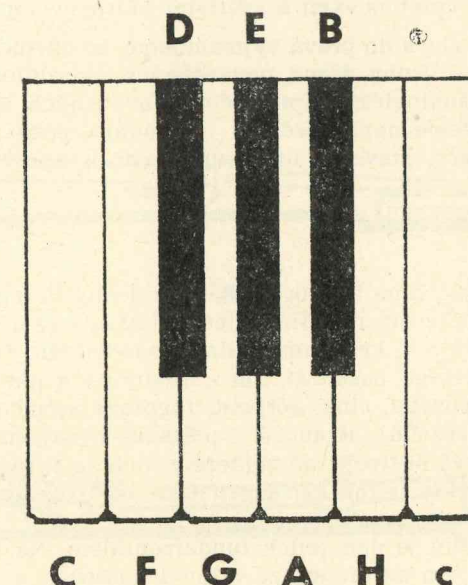
XI. Klávesové chordofony

vlastně patří do předcházejících skupin způsobem, jak tvoří tón. Jejich popis je však poněkud odlišný a tak jsem je soustředil do samostatné části.

1. tónový obsah nástroje je udán počtem kláves, resp. rozsahem klávesnice. Jen některé starší nástroje mají spodní část klávesnice sestavenou jako tzv. krátkou oktávu, kde je neobvyklým způsobem rozložena diatonická stupnice.

2. rozměry opět v pořadí maximální výška, šířka a délka.

3. o stavbě nástroje se zmiňujeme jen tehdy, je-li nástroj odlišný od běžných typů. [Např.: skříň je ve tvaru sekretáře apod.] Krátce se zmíníme o povrchové úpravě skříně.

Skupina	Předmět	Lokalita	C. inv.
E	Klavír, čtvrttónový	St. konzervatoř Praha	1342
Podskupina			C. přír.
chordofony	Foerster, August	Uložení	67/70
		Exp. I	C. neg.
			-

Způsob nabytí: administrativní převod

Určil: Keller

Datum: 9. 6. 1970

Datum: 5. 9. 1974

Rozsah: A² - c⁵ chromaticky.

Rozměry: výška 1365 mm, ~~šířka~~ šířka 1555 mm, délka 2590 mm.

Stavba: nástroj je koncipován jako dva klavíry nad sebou, z nichž jeden je naladěný o 1/4 tónu výše. Pancéřový rám. Černá leštěná skříň.

Mechanika: anglická, uzpůsobená pro vzkáštní typ stavby dlouhými táhly.

Klávesnice: 2 manuály, jako třetí manuál (vybudovalý z krátkých klapků) je tu vestavěna spojka s 1. manuálem.

Pedály (zleva): moderátor, prolongement.

Nápisy: na přední desce "AUGUST FÖRSTER". Na rámu uvnitř "AUGUST FÖRSTER LÖBAU i./S. GEORGSWALDE i./B. A F SCHUTZMARKE". Výrobní číslo "37165". Na rámu dále "LÖBAU i./S. / FÖRSTER / GEORGSWALDE i./B. / Hoflieferant S. M. des Königs von Sachsen / S. M. des Königs von Spanien / S. M. des Kaisers von Oesterreich". Tyto nápisy jsou v jiném uspořádání také na rezonanční desce.

Výrobce: August Förster. **Místo:** Jiřikov. **Datování:** 20. léta 20. stol.

Fotografie viz. 3. str. obálky

4. důležitý je popis mechaniky, která převádí pohyb z klávesy na úderové nebo trsací zařízení. U klavírů to vesměs bude mechanika anglická nebo vídeňská, jejíž popis a vyobrazení najdeme v Prachově a Bonhardově knize o pianech. Jiné druhy mechaniky stručně popíšeme.

5. o klávesnici se zmiňujeme potud, je-li něčím neobvyklá. (Např.: *negativní klávesnice* s tmavými celotónovými a světlými půltónovými klávesami.)

6. pedály spočítáme a zleva do prava vyjmenujeme jejich funkci.

Zbývají ještě některé druhy dosud neuvedených chordofonů. Nebude problémem sestavit pro ně analogický popis z dosud uvedených příkladů. U často se vyskytující niněry budeme např. sledovat tyto údaje: počet strun melodických a bordunových, rozměry, stavební utváření, počet a úprava tangentů, pohon a úprava třecího kola.

XII. Aerofony

dělíme v hlavních obrysech na hranové (všechny druhy fléten včetně zobcových, lidové píšťaly, fujara, kamzíčí roh, flageolet), plátkové (z dvouplátkových je to hobo, pumort, anglický roh, krumhorn, šalmaj, sarrusofon, fagot a kontrafagot, z jednoplátkových klarinet, basetový roh a saxofon) a nátrubkové (trompety, všechny druhy rohů, pozoun, cínk, serpent, fagotový serpent, ofikleida, kornet a všechny odrůdy zpěvorohů). Hranové a plátkové bývají nazývány společným názvem dřevěné dechové nástroje, ač některé z nich se vyrábějí z kovu. Nátrubkové nástroje, pro něž se běžně užívá označení nástroje žestové, mohou napač být vyrobeny ze dřeva.

Tónový obsah aerofonů je dán jejich fundamentálem. Na každý tubus, který je konstrukčním základem aerofonů, lze vyloudit přirozenou shorkovou řadu tónů (tzv. alikvotní tóny). Trubice dlouhá přibližně 8 stop obsahuje tuto řadu:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
C	c	g	c ¹	e ¹	g ¹	b ¹	c ²	d ²	e ²	f ²	g ²	atd.

Fundamentálem je vždy první tón shorkové řady, v tomto případě C. Není rozhodné, zda tento tón lze na nástroji zahrát či nikoliv. Udáváme jím totiž nejen ladění, ale také délku tubusu. Např. moderní trubka obsahuje až 2. tón shorkové řady -b, ale do katalogizačního lístku zapisujeme fundamentál — tedy B. Vždy se — samo sebou — rozumí shorková řada vyloučená z nástroje bez použití strojiva, mechaniky či jiného chromalizačního prostředku.

Zjišťování fundamentálu je jednoduché, pokud známe ladění nástroje. U tenorového pozounu, který je laděn do B, bude fundamentálem tón B¹, nejnižší tón shorkové řady B¹-B-F-b-d-f atd. U flétny laděné do C bude fundamentálem tón c¹, u flétny pikoly tón c², protože pikola je k flétně v oktávovém poměru. Ve sporných případech se ovšem neobejdete bez pomoci aktivního hudebníka, který nástroj „ozvučí“.

Další metodou pro zjišťování fundamentálu — daleko méně spolehlivou — je komparace s podobnými nástroji. Máme-li dva přibližně stejně dlouhé klarinety a o jednom z nich víme, že je laděn do A, je nejpravděpodobnější, že i druhý bude laděn v A. Je ovšem nutno mít v paměti, že výši fundamentálu určuje nejen délka tubusu, ale také jeho šířka a průběh menzury.

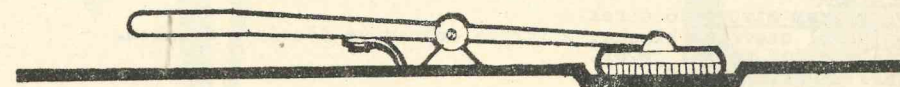
XIII. Dřevěné dechové nástroje

popisujeme prostřednictvím těchto údajů:

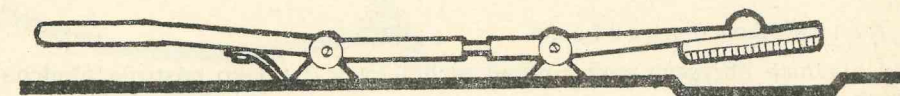
1. fundamentál, o němž již byla řeč.

2. z rozměrů většinou postačí uvést délku nástroje, průměr vstupního otvoru a průměr ozvučnicku. U složitějších nástrojů počet udaných rozměrů bývá větší. Např. u fagotu kromě prosté délky nástroje uvádíme ještě délku křídla.

3. nástroje této skupiny jsou vesměs konstruovány tak, že se dají rozložit na několik dílů. Do popisu tento fakt uvedeme alespoň číselně nebo ještě lepší bude vyjmenovat všechny části.

a

b

4. chromalizační prostředek — to jest zařízení, jímž se vyplňuje mezera mezi tóny přirozené shorkové řady — je dvojího druhu: tónové otvory (dírký) a mechanika. Dírký spočítáme a uvedeme kolik je jich na svrchní straně nástroje a kolik na spodní (dírký palcové). Zvlášť vyznačíme také počet a položení dvojdírek (vyskytují se hlavně u hoboje). Mechaniku popisujeme počtem klapků. Počítáme je v klidové poloze — zvlášť vytkneme, které jsou otevřené (b) a které zavřené (a).

Je-li nástroj opatřen klapkovým běžně užívaného typu, je dobře to ještě za číselné údaje poznamenat (u flétny např. *Boehmova mechanika*).

5. nevynechává se ani údaj o materiálu, protože použitý materiál může říci hodně o stáří nástroje.

6. u plátkových nástrojů připojujeme ještě údaj o plátku (jak je připevněn) nebo o strojku (jak je konstruován, jak se na nástroj nasazuje, zda přímo či prostřednictvím tzv. esa).

7. záznam o příslušenství se přidává jen když je nutný. Některé starší nástroje mají výměnný střední díl pro různá ladění. V tomto případě zapisujeme jeho délku, počet dírek, klapků apod.

Stejně jako dřevěné dechové nástroje popisujeme i příbuzné nástroje nátrubkové, jako cínk, serpent, ofiklejdu. Rozdíl je v tom, že místo údajů o plátku či strojku zaneseme údaje o nátrubku.

Skupina B	Předmět Pumort tenorový	Lokalita A. Liška Jiněšichův Hradec	C. inv. 474
Podskupina aerofony	-	Uložení Exp. VIII	C. přír. 1433
			C. neg. 31 J

Způsob nabytí: **dar**

Datum: **cca 1862**

Fundamentál: **d**

Rozměry: délka 1083 mm, průměr vstupního otvoru 11 mm, průměr ozvučnicku 129 mm.

Počet částí: **1**

Tonové ~~otvory~~ otvory: **6** direk.

Mechanika: **1** otevřená klapka, přikrytá ochranným dřevěným soudkem.

Material: **hnědš mořený javor.**

Strojek: **chybí.**

Určil: **Keller**

Datum: **29. 8. 1974**

Nápis (na plošce u vstupního otvoru je ~~vytlačena~~ vyražena značka): **A A**
Výrobce: podle značky lze soudit, že nástroj pochází od některého člena
norimberské rodiny Schnitzer. Místo: pravděpodobně ~~Nürnberg~~ Nürnberg.
Datování: **2. pol. 16. stol.**

Poznámka: nástroj je součástí souboru tzv. rožmberské kapely.

Fotografie viz. 4. str. obálky

XIV. Nátrubkové aerofony

mají v hlavních obrysech stejný pořad technických dat jako nástroje předcházející skupiny.

1. tónový obsah je opět určen fundamentálem.

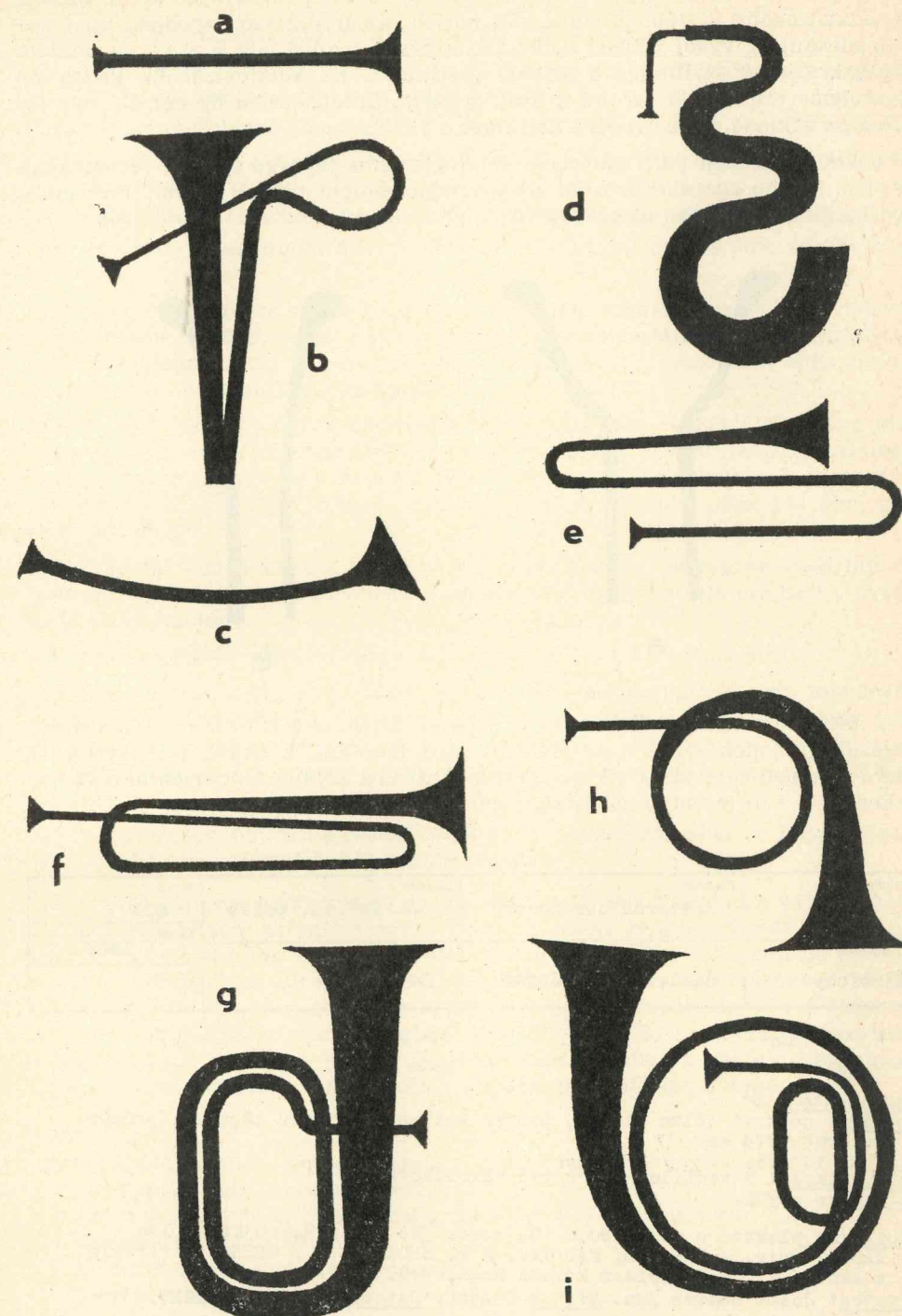
2. z rozměrů udáváme zase celkovou délku (u pozounů s vytaženým a zastrčeným snížcem), průměr vstupního otvoru (tj. místa, kde se nasazuje nátrubek) a průměr roztrubu.

3. stavba nátrubkových nástrojů je rozčleněna do těchto kategorií:

- otevřené typy -- přímé (a)
fagotové (b)
obloukové (c)
hadovité (d)
pozounové (e)
- zatočené typy -- trumpetové (f)
tubové (g)
okrouhlé (h)
helikonové (i).

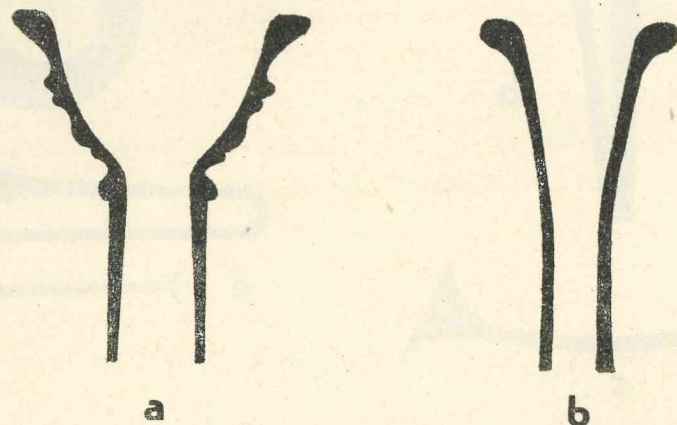
Všechny jiné druhy stavby — velmi vzácné — řadíme pod pojem stavby *fantazijní* a je nutno je výstižně popsat.

4. charakteristickým prvkem nátrubkových nástrojů je způsob, jímž se výrobci pokoušeli chromatzovat přirozený tónový obsah nástroje, daný shorkovou řadou nad fundamentálem. Nejjednodušším prostředkem byly nástrčky nebo zápojky. Jsou to menší či delší kusy trubice, rovné nebo zatočené, jimiž se prodlužuje délka tubusu a tak se fundamentál snižuje. Nástrčky se vsazovaly mezi nátrubek a vstupní otvor. Zápojky se vsazovaly zhruba do poloviny tubusu a takto konstruovaným nástrojům se říká invenční. Na katalogizační lístek je zapisujeme jako příslušenství, pokud se dají od nástroje oddělit. Také pozounový snížec je vlastně chromatizačním prostředkem. V záznamu se objeví jeho délka a zvláštnosti stavby (např. vodní klapka).

Počínaje rokem 1818 objevuje se na nástrojích strojivoventily]. Je to vlastně zmechanizovaný systém prodlužování tubusu prostřednictvím zápojek. Více než stopadesátiletý vývoj přinesl velký počet typů strojiva, ale v praxi se udrželo jen zákružkové (cylindry) a pístové (périnety). Na katalogizačním lístku vy- značujeme vždy počet ventilů a druh strojiva. Určení druhu by nemělo být ob- tížné na základě dříve uvedené literatury.

5. pokud k nástroji patří nátrubek, katalogizujeme jej jako součást technického popisu. K jeho charakterizování postačí udat vstupní průměr a tvar. Tvar může být kotlíkový (a) nebo nálevkový (b).

6. z příslušenství kromě pouzdra a zápojek přicházejí v úvahu ještě dusítka. Zapisujeme jejich typ a tvar, důležitý je i materiál, z něhož jsou vyrobena. Stará trumpetová dusítka při zasunutí do roztrubu zvýšila fundamentál o velkou sekundu — i to je nutno na lístku poznamenat, setkáme-li se s tím.

Skupina E	Předmět Zpěvoroň barytonový	Lokalita J. Šediva, Oděsa	C. inv. 504
Podskupina aerofony	Šediva jun., Josef	Uložení Dep. II C	C. přír. 1460
			C. neg.

Způsob nabytí: dar

Datum: 1913

Určil: Keller

Datum: 23. 8. 1974

Fundamentál: B¹
Rozměry: celková délka 810 mm, průměr vstupního otvoru 12,8 mm, průměr roztrubu 274 mm.

Stavba: tubová.
Chromatizace: 3 ventilové strojivo zákružkové.

Nátrubek: chybí.

Nápis (na plakátě u roztrubu): "Be Basok' No 115 / Vykrojka No 124 / Imper. Priv. / Instrum. Fabrika. / I. ŠEDIYA / V / ODESSA". [Přepis z azbuky.] Nad nápisem koruna Romanovců.

Výrobce: Josef Šediva jun. Místo: Oděsa. Datování: 1910 - 1913.

Fotografie viz. 4. str. obálky

XV. Mechanické hudební nástroje

můžeme podle způsobu, jímž tvoří tón rozdělit na

- idiofonické (hřebíčkové stroje, polyfony a symfoniony, zvonkohry a všech- ny jazýčkové jako manopan, intona, ariston, kolovrátky)
- membranofonické (mechanický bubeník)
- chordofonické (mechanické citery, harfy, harfové hodiny, organetto, pia- nola, fonola, violína)
- aerofonické (mechanické varhany, flétnové hodiny, píšťalové kolovrátky)
- automaty kombinující dva nebo více předcházejících systémů (orchestrio- ny).

Jejich popis bude proto stejně rozmanitý, jako byla košatá invence jejich tvůrců.

1. především specifikujeme zvukový zdroj, jímž nejčastěji bývají průrazné ja- zýčky, varhanní píšťaly, struny nebo ocelový hřeben. Zvukový zdroj blíže určíme počtem píšťal či strun, laděním apod.

2. druhou důležitou složkou nástroje je nosič záznamu. Nejčastěji to bývá kru- hová deska s otvory či ostny, válec s ostny a papírový pás. Je třeba do katalogi- začního lístku napsat jeho rozměry, které nám později poslouží při eventuální akvizici dalších nosičů. (Např.: papírový pás na roli, šíře pásu 250 mm, šíře role 308 mm.)

3. důležitým identifikačním znakem je i druh pohonu. Běžně se vyskytují tři způsoby: lidská síla, hodinové pero a závaží. U novějších strojů přichází v úvahu ještě elektromotor.

4. celkové rozměry nástroje udáme v obvyklém pořadí (výška, šířka, délka).

5. údaje o stavbě stroje mají zachytit především způsob, jímž je stroj zabudován ve skřini, odchylky od běžných typů. Větší stroje bývaly někdy zpracovány jako kusy nábytku a tak se zde výborně hodí zkušenosti z katalogizace výrobků umě- leckých řemesel. Při popisu stavby unikátních (neseriových) strojů nešetříme místem.

6. jako příslušenství se nejčastěji vyskytnou natahovací klíče a kliky. Samo- zřejmě také zásobní (výměnné) nosiče záznamu.

Na závěr kulturně historického popisu nástroje, o jehož zásadách bylo jednáno v úvodních částech, zařadíme novou rubriku: *soupis repertoáru nástroje*. S tím jsou problémy dvojího druhu. Buď stroj není v provozu nebo nejsme schopni skladby identifikovat. Vesměs však výrobci označovali nosiče záznamu údajem o obsahu nebo vlepovali do stroje lístky se soupisem repertoáru. Tyto záznamy je ovšem třeba ověřit, protože leckdy nesouhlasí. (Mohl se mýlit výrobce nebo mohl být nosič nahrazen jiným.) Některé nosiče (zejména válce) obsahují ně- kolik skladeb, píšeme je tedy v pořadí v jakém je stroj reprodukuje.

Např.:

SMETANA, Bedřich: Prodaná nevěsta, sbor Proč bychom se netěšili
DVOŘÁK, Antonín: Slovanský tanec č. 4
STRAUSS [syn], Johann: Na krásném modrém Dunaji, krácená verze
Neidentifikovaná skladba
Neidentifikovaný autor: Jarní polka
Lístečku dubový, česká lidová.

U větší sbírky automatofonů se vyplatí vést si separátní jmenný katalog skladeb na hracích strojích.

Skupina E	Předmět Hrací stroj hřebíčkový	Lokalita Národní muzeum, historické odd.	C. inv. 1967
Podskupina mechanický idiofon	Řebíček, Gustav	Uložení Dep. II - 7	C. přír. 27/61
			C. neg. -

Způsob nabytí: dar
Datum: 6. 6. 1961

Určil: Keller
Datum: 6. 9. 1974

Zvukový zdroj: ocelový hřeben se 103 ~~zuby~~ zuby.
Nosič záznamu: váleček s ostny; délka: 220 mm, ø 35 mm.
Pohon: hodinové pero.
Rozměry: výška 135 mm, šířka 350 mm, délka 165 mm.
Stavba: strojek je přišroubován do dřevěné, hnědě mořené skříně, proti prachu je pod víkem zakryt ještě skleněným rámečkem.
Příslušenství: natahovací klíč.

Nápis (na hřebenu i na rámu strojeku): "GUSTAV REBÍČEK / MUSIKWERK /
FABRIK / IN PRAG". Na rámu ještě výrobní číslo "No 4293 / 50543".
Výrobce: Gustav Řebíček (pravděpodobně mladší). Místo: Praha. Datování:
2. pol. 19. stol.

Repertoár: dvě neidentifikované skladby. (Stroj není v chodu.)

Fotografie viz. 4. str. obálky

XVI. Z á v ě r e m

ještě doplním několik informací, které nejsou nezbytné, ale mohou posloužit.

Varhany jsou — jak se říká — královským nástrojem. Jejich popis, aby měl smysl, požaduje velice specializovaného odborníka. Ke zběžnému popisu stačí uvést rozsah klávesnice, trakturu a dispoziční nástroje. Dispozicí se rozumí soupis rejstříků a pomocných funkcí (názvy bývají uvedeny na táhlech a páčkách) podle určitého tradicí vytvořeného pořádku.

Elektronické nástroje jsou ještě příliš mladé a v muzeích se vyskytují jen zřídka. Při jejich popisu se neobejdeme bez pomoci kvalifikovaného odborníka na elektrotechniku. Způsob jejich popisu zatím nebyl jednoznačně kodifikován. Poznámávám však, že do této skupiny se počítají toliko ty nástroje, u nichž je tón vyluzován elektrickou cestou. Tedy elektroakustické kytary dále zůstávají mezi chordofony, protože generátorem zvuku je struna a její zvuk je elektricky pouze zesilován, případně modifikován.

A nakonec:

i když se pravidla *základního* popisu nástrojů, která jsem zde uvedl, mohou zdát dosti obsáhlá, zdaleka nepostihují všechny možnosti, jimiž výrobci obměňovali hlavní nástrojové typy. Kromě pružného řešení rubrik na katalogizačním listku zdá se mi tedy nezbytné, aby záznam byl provázen dobrou fotografií.

Nástroje katalogizované v příkladech jsou uloženy ve sbírkách hudebního oddělení Národního muzea v Praze.
Fotografie: J. Hník. Kresby: L. Dvořák.

K možnosti využití kartografického materiálu v regionálním výzkumu

JINDŘICH SCHULZ

I když se zdá být samozřejmé konstatování, že se historie odehrává v prostoru a v čase, zůstává skutečností, že jak minulá tak i současná historiografie sledovala především chronologickou složku dějin, zatímco prostorová byla a je chápána více méně samozřejmě. Ne náhodou byl v minulosti mnohokrát diskutován problém periodizace českých dějin, zato poměrně málo pozornosti bylo dosud věnováno problematice území, na němž se české dějiny odehrávaly. Přitom je samozřejmé, že by historie českých zemí ztratila svůj smysl bez střeoevropské polohy, historie české kotliny by se nepochybně utvářela jinak, kdyby nebylo ochranné hradby horských pásem. Toto konstatování neupírá chronologii její prioritu, ale na druhé straně ukazuje při studiu dějin na nevyhnutelnost kontaktu s geografickou skutečností. V praxi historika jde o vidění událostí ve styku s geografickým prostředím, tedy nejen o pouhou kartografickou lokalizaci jevů, ale o zjišťování vztahů mezi jevem a krajinou, v níž se udál. Historikovo řemeslo se tak obohacuje o novou pracovní metodu, metodu kartografickou, jejíž užití pomáhá vysvětlit mnohé problémy hospodářských a politických, ale i kulturních dějin. Studium vazeb k přírodnímu prostředí je samozřejmě při zkoumání vývoje zemědělství, ale je nezbytné i při sledování otázek rozmístění průmyslové výroby (problém surovinových zdrojů), hraje velkou úlohu v dějinách vojenství, samozřejmě se uplatní při studiu dějin osídlení. Připomeňme si jen, kolik našich měst vděčí za svou lokaci výhodné zeměpisné poloze. A zamyslet se nad polohou místa, to je již příprava k porozumění jeho historii.

Kartografická metoda je rovnocenná jiným metodám historického výzkumu, metodě kritické, srovnávací, statistické, a jestliže použijeme definice Charlese Higouneta spočívá v objasňování historických prvků prostřednictvím jejich zařazení na mapách. Podle Jaroslava Purše umožňuje dosáhnout specifické formy historické syntézy, naznačuje nové cesty k dosažení komplexního pohledu na minulost a k zachování maxima historické informace. Na základě vyhotovení historických map a interpretací map topografických umožňuje zjišťovat vztahy jiným způsobem nezjistitelné, vztahy mezi historickými jevy a přírodním prostředím, v němž se udály. Je samozřejmé, že i tato metoda může přinést negativní výsledek, neboť ne všechny historické jevy mají bezprostřední vztah k přírodnímu prostředí. Snad není třeba zdůrazňovat, že seriózní studium otázek přírodního prostředí a jeho vlivu na vývoj společnosti nemá nic společného s geografickým determinismem. Přírodní prostředí není rozhodujícím činitelem při vytváření dějin společnosti, je jen jedním aspektem, danou možností.

Chceme-li se seznámit s přírodním prostředím, na němž se odehrály jevy, které chceme studovat, je nejlépe učinit tak přímým stykem. Dlouhodobě nám však kontakt s přírodním prostředím umožní mapa. Historik při svém výzkumu užívá nejrozličnější druhy map. Velmi zjednodušeně je můžeme rozdělit do dvou základních skupin podle doby vzniku, a to na mapy staré (dobové, vznikly v době, kdy se jev udál) a moderní (více méně současné).